

в арсеналі якої було дві підйоми (власність і освіта) в існуючу тоді монархічну державу. Як тільки спроба досягти через парламент відносно політичної єдності народу виявлялася успішною, виникала альтернатива монархічній державі. Монархія як конкурент пішла в історію, тому функціонування всієї системи нагадувало холостий хід, оскільки буржуазія отримала результат. Отже, сьогодні, відзначає К. Шмітт, ситуація «докорінно змінилася, цілі набули іншого характеру, а саме – інтеграція в політичну єдність пролетаріату, неможливої, неосвіченої маси, що не може здійснитися за допомогою інструментів буржуазної правової держави і парламентаризму; рішення проблеми закладено у самій конституції, у ст. 48, де закріплені надзвичайні повноваження рейхспрезидента» [7, с. 47].

Всебічна характеристика, критичний коментар і узагальнення теоретичних основ архітектури управління державою у розглянутих роботах К. Шмітта звернені «обличчям до вітру», до пекучих проблем сучасності. Не дивлячись на те, що більшість положень Веймарської конституції 1919 р. вважалась тимчасовими конструкційними рішеннями, що спрямовані на досягнення стратегічного балансу, підняті К. Шміттом питання збереження та укріплення дієздатності основного закону держави являють собою нову наукову систему понять, яка

несе у собі заряд соціального феномена історичної ментальності.

Палітра ідей К. Шмітта безмежна, численні міжнародні дослідження розкрили лише малу частку раціональних елементів для процесу державотворення, які не втратили актуальності набагато десятиліть наперед.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mehring R. Carl Schmitt. Aufstieg und Fall. Verlag C. H. Beck oHG, München, 2009. – 750 S.
2. Schmitt C. Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen. Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1914.
3. Schmitt C. Zwei Breslauer Referate (1930) // SCHMITTIANA. Beiträge zu Leben und Werk Carl Schmitts. – Band IV. – Hrsg., von P. Tommissen. – Berlin: Duncker & Humblot, 1994. – 304 S.
4. Материали Народного Комиссариата Юстиции. – М., 1921. – Вып. IX. – 68 с.
5. Schmitt C. Konstruktive Verfassungsprobleme (1932) // Staat, Großraum, Nomos. Hrsg., von G. Maschke. – Berlin: Duncker & Humblot, 1995. – 688 S.
6. Schmitt C. Starker Staat und gesunde Wirtschaft // Staat, Großraum, Nomos. Hrsg., von G. Maschke. – Berlin: Duncker & Humblot, 1995. – 688 S.
7. Schmitt C. Der bürgerliche Rechtsstaat // Staat, Großraum, Nomos. Hrsg., von G. Maschke. – Berlin: Duncker & Humblot, 1995. – 688 S.

УДК : 32.001:32.019.5

Мовчан Є.С.

Запорізький національний університет

СУТНІСТЬ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Розглянуто процес технологізації суспільно-політичного простору. Подано аналіз інтерпретацій поняття політичних технологій, виділені їх сутнісні ознаки та характеристики. Певну увагу приділено аналізу тенденцій застосування політичних технологій у сучасній політико-управлінській діяльності та їх ролі у державотворчих процесах. Сформовано уявлення про тлумачення політичних технологій в якості практик політичного менеджменту та виборчих процесів, інформаційно-комунікативних технологій та як певних моделей соціально-політичної організації і взаємодії між владою та громадськими інституціями.

Ключові слова: соціально-політичні технології, політичні технології, технологізація політичного простору, сучасні політичні технології.

Мовчан Е.С.

СУЩНОСТЬ И ПРАКТИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Рассмотрен процесс технологизации социально-политического пространства. Дан анализ интерпретаций понятия политических технологий, выделены их существенные признаки и характеристики. Определённое внимание уделено анализу тенденций применения политических технологий в современной политико-управленческой деятельности, их роли в процессах государственного строительства. Сформировано представление об интерпретации политических технологий в качестве практик политического менеджмента и избирательного процесса, информационно-коммуникативных технологий, а также в качестве определённых моделей социально-политической организации и взаимодействия власти с общественными институтами.

Ключевые слова: социально-политические технологии, политические технологии, технологизация политического пространства, современные политические технологии

Movchan I.

THE KEY FEATURES AND PRACTICAL APPLICATIONS OF POLITICAL TECHNOLOGIES

In this article the process of technologizing of the socio-political sphere is described, the concept of political technologies is analyzed and it's essential characteristics are highlighted. Particular emphasis has been placed on the analysis of the tendencies of using political technologies in modern political and administrative activities, and on their role in nation building. Political technologies were interpreted as a practice of political management and electoral process, informational and communicational technologies and as a certain models of social and political cooperation between authorities and public institutions.

Key words: socio-political technologies, political technologies, technologization of political sphere, modern political technologies

Сучасний процес технологізації політичного простору сприяє формуванню практик, засобів і підходів реалізації влади. Політична система має свій конкретний потенціал, і від особливостей обрання технологій владарювання вона буде або відкритою та здатною до розвитку, або закритою, такою, що унеможлиблює зміни. Вагомими факторами, за допомогою яких технологічно реалізується політична діяльність є конкретно-історичні умови, рівень суспільно-політичного розвитку, політичний режим, вирішення тактичних або стратегічних завдань політичного управління тощо. Тому й застосування технологій політико-управлінської діяльності потребує постійного оновлення відповідно до потенціалу політичної системи, особливостей державотворення та конкретно-історичних викликів. Сфера застосування політичних технологій є дуже широкою і має багато авторських інтерпретацій. Відповідно, постає нагальна потреба проаналізувати сутність та політичні практики, в яких реалізуються політичні технології.

У сучасній українській науці проблеми соціально-політичних технологій розроблялися в працях В. Бебика, Д. Видріна, В. Корнієнка, Л. Кочубей, Д. Наріжного, В. Полторака, Ю. Сурміна та ін.

Серед іноземних дослідників теоретичні розробки проблеми соціально-політичних технологій проводили Х. Арендт, П. Бурд'є, Є. Вятр, Д. Гавра, Н. Луман, Є. Малкін, М. Марков, К. Поппер, Дж. Сарторі, О. Соловійов, М. Стефанов, Є. Сучков, Ю. Хабермас та ін.

Метою статті є дослідження особливостей технологізації суспільно-політичного простору. За ціль у дослідженні ставиться виокремлення сутнісних характеристик та ознак політичних технологій, а також аналіз тенденції в розумінні політичних технологій від процесу у владних відносинах, до їх інтерпретації як конкретних підходів організації суспільно-політичної практики.

Сучасне українське суспільство перебуває в стані фундаментальної трансформації і модернізаційність стає його ознакою. Специфіка будь-яких соціальних перетворень залежить від засобів, стратегій, ресур-

сів, особливостей та технологічного аспекту їх впровадження. Цей процес в Україні формується безсистемно та стосується багатьох сфер суспільно-політичної практики одночасно, починаючи з переходу від тоталітарно-авторитарних до демократичних особливостей реалізації влади, подолання олігархізації у владних відносинах та деморалізації суспільства, проектування державотворення, політичної культури, громадянського суспільства тощо [1].

Відсутність динаміки суспільно-політичного розвитку вказує на те, що технології вирішення вказаних проблем неіснують. Відтак є актуальна необхідність дослідження проблеми технологій політичної діяльності.

Методологічно проблема технологій у політиці є достатньо актуальною, що зумовлено широким спектром сфер їх використання та варіативністю тлумачень. Зазвичай для інтерпретації сутності політичних технологій виділяють всю сукупність методів і засобів досягнення, реалізації та утримання політичної влади ототожнюючи їх з аспектами політичного менеджменту, наприклад: процесуальні технології формування політичної влади, виборчими технологіями, технологіями діяльності політичних партій і рухів, процесом прийняття політичних рішень, політико-інституціональної взаємодії, PR-технологіями тощо.

Поняття «технології» не є виключно політологічним явищем і має багато інтерпретацій, трактування яких є широким й вміщує технологічні, філософські, соціальні та інші аспекти. Наприклад, технологія розуміється як: сукупність знань відносно виробничих відносин; послідовність дій з метою видозміни будь-чого; система раціональних процесів тощо [2, с. 8-10].

Таке розуміння технологій є вузьким і характеризує лише сам факт перетворення або обробки певного матеріалу для отримання іншого матеріалу (тобто тлумачення технологій із суто технічного боку). У широкому значенні «технологія» розуміється як сукупність прийомів, способів і методів організації практики відповідно до мети, специфіки, логіки процесу трансформацій та перетворень об'єкту, на який спрямований процес перетворень [3]. Тобто сутність технології зводиться до способів багаторазового отримання конкретного результату від певної діяльності та акцентування уваги на процесі. Наявність певної логіки перетворення, процесуальних особливостей та мети надають технологіям

притаманних їм конкретних сутнісних ознак – системності, наявності конкретного алгоритму дій із баченням кінцевого результату, дискретності, циклічності та можливості їх тиражування.

Технологія є реалізацією соціальної форми практики, засобом регулювання, контролю та управління взаємодії між суб'єктом, об'єктом та процесом технологічної взаємодії у суспільному значенні та освоєнні суспільного простору. В процесі науково-технічної та інформаційної революцій, які стали суттєвими факторами технологізації суспільства, фокуси уваги перемістилися у бік соціальних складових технологій, що надало змогу поширювати технологічний підхід й на інші аспекти соціального життя – економічні, управлінські, політичні тощо.

Визнаними дослідниками які одними з перших виокремлювали соціальну сутність технологій, відділяючи їх від промислових, стали болгарські вчені Н. Стефанов і М. Марков.

Н. Стефанов зазначав: «У загальному вигляді можна прийняти: соціальна технологія – це діяльність, в результаті якої досягається поставлена мета та змінюється об'єкт діяльності... Соціальна технологія – це передусім певний ряд операцій, який направлений на досягнення певної мети та завдання, ...щоб діяльність мала право називатися технологією, необхідно, щоб вона була свідомо та планомірно розділена на елементи, які будуть реалізуватися в певній послідовності» [4, с. 17-18]. Окрім цього, дослідник зауважує, що важливим є й наявність конкретних технологічних процедур, які вміщують у себе процеси починаючи від обрання мети, яка має бути реалізована під час застосування цієї технології й до процесу впровадження результатів [4, с. 18]. Дослідник М. Марков, аналізуючи соціальну технологію, виокремлює два аспекти: по-перше, систему знань відносно організації діяльності із застосування технології, й, по-друге, процес технологізації знань, яка реалізується під час діяльності людей у специфічних соціальних структурах [4, с. 18].

Політична підсистема є частиною соціальної системи й в цьому плані слід зазначити, що «...сфера практичного використання соціальних і політичних технологій лежить в одній площині. Політичні технології – це також сукупність прийомів і процедур, які упорядковують засоби досягнення мети та закріплюють

послідовність дій, вироблення відповідних алгоритмів поведінки суб'єкта» [2, с. 13-14].

Характер організації соціальної практики зумовлює її особливості та шляхи виникнення технологій. Відтак технології мають або еволюційний характер – емпірико-практичний шлях виникнення, або створюються штучно. Крім того, дослідники виділяють і рутинний спосіб виникнення соціальних технологій, основа застосування яких спирається на досягнутий попередній досвід, інтуїцію та традиції, старий спосіб організації. Зазвичай такі соціальні технології не відповідають головним критеріям – вони не мотивують соціальну систему до розвитку та конструктивних змін [4, с. 19]. Звичайно, з плином часу, характер суспільно-політичної практики потребує змін і вироблення новітніх моделей взаємодії, основа яких залежить від домінуючих критеріїв і факторів розвитку, індикаторів соціоформуючого та державотворчого потенціалу. В цьому плані слід зауважити, що динамічний розвиток держави та політичної системи потребує не тільки зміни соціально-технологічної бази, але й зміни політико-управлінської моделі, готовності суспільства прийняти такі зміни, що тим самим сформує сталі форми взаємодії оновлених політичних систем, розкриваючи потенціал політичної системи з метою її оптимального функціонування.

У ХХ ст. в соціально-політичних та управлінських структурах відбулися революційні зміни, де основним індикатором розвитку стали знання, які оновлювались декілька разів у межах одного покоління, політичні теорії та ідеологічні концепції втілювалися в реальній практиці державотворення, формувалися теоретичні знання з державного управління, які потребували конкретних ефективних політичних технологій їх впровадження.

З ускладненням суспільних відносин, технологічного розвитку, раціоналізації життя, розширення громадських і політичних прав змінювалися й погляди на концепції соціальних і політичних технологій, що повинні були надати/винайти інший інструментарій управління. Актуальності в цьому плані набували технологічні механізми соціальної та політичної інженерії, де за мету ставилось декларативне підвищення гнучкості в управлінні суспільством, вчасного реагування та формування відповідних сучасності технологій управління. Перші спроби виділення раціональних принципів і технологій соціального управління були

запропоновані в управлінських теоріях Ф. Тейлора, Е. Мейо, А. Файоля та інших [5, с. 8], а в державно-управлінській сфері – в працях В. Вільсона, Ф. Гуднау, В. Ф. Уїллоубі, М. Вебера., Л. Д. Уайта та інших [6, с. 14-22]. Але слід зауважити, що факт надмірної раціоналізації та машинної технологічності управлінських процесів, тобто творення суспільного розвитку технократами, провокують негативні тенденції у суспільстві, а саме: соціально-технологічний детермінізм; стандартизацію інтересів і потреб; є чинником машинізації людської поведінки, відповідно формуючи соціальне підґрунтя для тоталітарних систем. Відповідно, які технологічні принципи та методики політичного управління застосовуються державними інституціями, такі й будуть розвиватися суспільно-політичні тенденції – або демократично-публічні, або репресивно-авторитарні.

Досліджуючи розвиток наукових уявлень про соціальні та політичні технології Д. Наріжний виділяє дві тенденції їх еволюції. Перша розвивалась у позитивістських соціально-політичних концепціях й пов'язана з прогресом та еволюцією суспільства де політичні технології є інструментом детермінованого соціального розвитку в побудові суспільного ідеалу та нової соціальної системи (О. Конт, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм, К. Маркс та ін.). Друга тенденція формувалася як відповідь на кризу позитивістських концепцій та індустріального суспільства з переосмисленням детерміністського підходу до аналізу соціально-політичних подій, економічного розвитку, проблем влади за постмодерністськими концепціями та методологічним плюралізмом. На думку Д. Наріжного, політичні технології постіндустріального суспільства набули особистісної орієнтації, політична практика аналізувалася з точки зору «людського виміру», нелінійності та самоорганізації в працях таких дослідників як М. Вебер, К. Поппер, Н. Луман, Ю. Хабермас та інших [5, с. 7-8]. «У 60-80-ті роки ХХ століття цивілізований світ пережив інформаційну, управлінську та концептуальну революції. Саме на їх основі стався великий стрибок у розвитку Заходу: у виробництві, бізнесі, науці, менеджменті. В основі цього стрибка лежало засвоєння «людського ресурсу», інтелектуальної власності та управлінських «ноу-хау» [4, с. 19].

Як і соціальна, політична технологія завжди детермінована конкретною проблемою та направлена на її вирішення –

спочатку в процесі діагностики, далі в процесі технологізації й в особливостях її впровадження. Якщо проблема нова, то мова йде про інноваційну технологію. Тобто новітні умови потребують новітніх технологічних підходів до проблем організації суспільно-політичних систем (причому факт новітності може бути умовним, якщо існуюча та відома світові технологія застосовується в умовах суспільств, що модернізуються, тобто апробується в цьому соціумі вперше). Якщо нова проблема технологічно вже вирішена, то мова йде про тиражування та розповсюдження технології. Також тотожна й внутрішня структура соціальних і політичних технологій, яка має тріадний характер – специфічні знання; конкретні прийоми, процедури та методики; техніко-ресурсні компоненти.

Крім наявної конкретної проблеми дослідники виділяють певні причини появи політичних технологій, а саме: потреба в ефективному та раціональному застосуванні політичної влади в управлінні державою; зниження непередбачуваності та протестної соціальної активності; реалізація сталих форм взаємодії суб'єктів та об'єктів влади; тощо [7, с. 424-425].

Серед сучасних українських дослідників технології в політиці аналізували В. Бебик, А. Білоус, Д. Видрін, С. Одарич, А. Пойченко, В. Полторак, М. Томенко та ін. Узагальнюючи авторські погляди можливо виділити сутнісні ознаки політичних технологій, а саме: як системи способів і шляхів досягнення бажаних результатів у політиці; як системи послідовних дій попередження та розв'язання конфліктів; як особливості діяльності політичних суб'єктів (партій, рухів); як технології політичного менеджменту [8, с. 7-8].

Практика застосування технологій у політичній сфері має дуже широкий спектр, що дає змогу більш детально розглянути суть питання, аналізуючи всі політичні явища, які будь-яким чином розкривають зміст та форму політичних процесів, сутність політичних інституцій, структурно-функціональні особливості політичної системи, поведінковий аспект суб'єкт-об'єктних владних відносин. З огляду на такий методологічний плюралізм, Л. Кочубей, розглядаючи різні дослідницькі інтерпретації, виділяє, наприклад, те що: 1) аналізуючи давньогрецькі поліси Ю. Давидов говорить про технології завоювання аристократами симпатій мас; 2)

М. Дюверже виділяє технології пропаганди в тоталітарних системах; 3) Дж. Сарторі використовує термін «технологія демократії», що характеризує процеси просування на управлінські посади, застосування яких можливе в умовах демократичної системи; 4) Е. Кассіер дає визначення «техніки» як технології управління масами за допомогою міфотворчості; 5) В. Подорога аналізує технології влади не як конкретно визначену діяльність, набір технічних знарядь політичних суб'єктів, а як незалежне від політичного режиму та політично оформлених владних відносин явище [8, с. 6-7].

Дослідники Є. Малкін та Є. Сучков пропонують розуміння «політичних технологій» з точки зору «публічної політики», як специфічних технологій організації виборчих кампаній (розробки стратегії та тактики, реалізації політичних проєктів, технології партійного будівництва) [9, с. 20-23]. Фактом є те, що таке тлумачення політичних технологій як засобу публічної політики продиктоване тенденціями демократизації виборчого процесу, його реалізації на основі альтернативності політичного вибору. Хоча на теперішній час розуміння публічної політики не обмежується рамками виборчого процесу та охоплює широкий спектр процесуально-інституційних аспектів політичної сфери та політичного врядування (розвитком публічних сфер державного адміністрування, засобів комунікації між суспільством та владою, електронного урядування тощо).

Активізація будь-яких процесів у державотворчій практиці автоматично формує певні способи взаємодії між політичними суб'єктами. У цьому плані, а для політичних систем, що модернізуються тим більше, актуальними стають процеси взаємодії всередині влади та процес взаємодії між владою та громадськими інституціями, громадянським суспільством. Перша тенденція вписується в поняття та технології розробки, прийняття та впровадження політичних рішень. Відповідно до цього виділяють технології політичного аналізу, проектування та прогнозування політичних ситуацій, розробки стратегій державотворення тощо. Друга тенденція позначається процесом взаємодії між владою та представниками громадянського суспільства, яка проявляється в політичних технологіях лобізму (або через юридично закріплені форми та технології або в формі політико-правового нігілізму та корупції), GR-

практик, громадських рад, громадських слухань тощо.

Важливими чинниками ефективного функціонування першої тенденції є розвиток політико-правової культури. У другому випадку – активність громадянського суспільства та наявність інституцій, які сприяють його становленню.

Останнім часом все більшої популярності та розвитку набувають інформаційно-комунікативні технології залучення суспільства до політичної діяльності, прийняття політичних рішень. Такі технології політичної діяльності певною мірою забезпечують включення активної частини громадськості до політичної участі та контролю за владою, а з іншого боку, знімають частину відповідальності з політичних керівників та уряду за прийняття політичних рішень. Інформаційні технології в політиці є чинником розвитку оптимізованих форм у бюрократичній діяльності, наданні послуг населенню та більш раціонального спілкування державно-владних інституцій з бізнесом та громадськими інституціями. Інформаційні технології формують сучасну тенденцію державотворення – розвиток електронної держави, суть якої зазвичай зводиться до формату надання послуг громадянам та становленням електронного уряду, який дослідниками інтерпретується як:

- організація державного управління на основі електронних засобів обробки, передачі та поширення інформації, надання послуг усіма гілками державної влади всім категоріям громадян електронними засобами, а також інформування тими ж засобами громадян про роботу державних органів;

- інформаційні технології у державному управлінні;

- держава в мережі (мережева держава та мережеве суспільство);

- явище, яке визначає інформаційну взаємодію органів державної влади та суспільства з використанням інформаційно-комунікативних технологій;

- трансформовані для урядових та державних організацій ідеї електронного бізнесу, в яких уряд виступає різновидом корпоративного користувача інформаційних технологій;

- автоматизовані державні служби, основними завданнями яких виступають: забезпечення доступу громадян до усієї необхідної державної інформації, збір податків, оформлення та реєстрація та ін.;

- використання в державному управлінні нових, в тому числі й Інтернет-технологій [10, с. 4].

Факт розвитку інформаційних технологій у державно-політичній діяльності характеризується формуванням новітньої моделі державотворення, яка в свою чергу потребує винайдення/застосування новітніх технологій суспільно-політичного врядування. Тим більше, що «техніки організації суспільства та розвитку інформаційно-технічної сфери взаємодії держави та суспільства стають не просто фактом технологічної модернізації або оптимізації управлінської діяльності, а новою стратегією детермінації держави та соціуму в технічно забезпечене інформаційне суспільство» [11, с.14].

Новітнє бачення технологізації політичного простору повинно відповідати критеріям динаміки розвитку, вчасного, доцільного та комплексного використання політико-технологічних засобів, їх направлення на розкриття державотворчого потенціалу, здатність формувати самоорганізаційні, інноваційні та мобілізаційні інституції, які в подальшому без цілеспрямованого впливу керуючої підсистеми будуть сприяти налагодженню сталих прийнятних для суспільства форм взаємодії.

Актуальності та перспективності набувають дослідження проблем технологій політичного та державного врядування, що в західній науці позначається поняттям «governance». У науковому вжитку поняття врядування інтерпретується з трьох позицій: як «політичне врядування» (правління уряду); як «системне врядування» (різні способи суспільного впорядкування); як «публічне або нове врядування» (горизонтальний, мережевий тип управління суспільством). Нова модель врядування актуалізує тенденції, які проявляються у горизонтальній координації управлінської діяльності задля полегшення колективної дії, перерозподілу урядових повноважень в бік суспільства, формуванню моделі залучення до суспільно-політичного управління всіх зацікавлених сторін [12]. Це, в свою чергу, потребує специфічної технологізації політичного простору, зміну форм суспільно-політичного управління й політичної активності громадян.

Таким чином, можна констатувати, що наявний широкий спектр політичних технологій інтерпретується з точки зору різних сфер їх застосування. Перша пов'язана з інституційною і структурно-

функціональною практикою політичного менеджменту.

Друга сфера – інформаційно-технологічна. Це – інформаційно-комунікативні технології, які застосовуються в політиці та державно-управлінській діяльності.

Третя сфера – політичні технології в якості певних моделей функціонування політичної системи, що відображає взаємодію між органами влади та громадськістю в процесі політичного впливу

керуючої підсистеми на різні сфери суспільного життя.

Особливості застосування технологій в політиці демонструють ефективність політико-управлінської діяльності та доцільність політичного управління, практику політичних змін, а відтак і ефективність обраного технологічного підходу організації політичного простору, що є перспективним напрямком для подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Перспективи та напрямки модернізації політичної системи України: монографія / О. М. Кіндратець, Є. Г. Цокур, М. А. Лепський, Т. Є. Ніколаєва, Л. С. Хорішко; ред.: О. М. Кіндратець; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – 337 с.
2. Анохин М. Г. Современные технологии эффективной политики: Учеб. Пособие. / М. Г. Анохин. – М.: РУДН, 2008. – 239 с.
3. Гавра Д. П. Социально-коммуникативные технологии: сущность, структура, функции [Электронный ресурс] / Д. П. Гавра – Режим доступа до ресурсу: http://www.studmed.ru/view/gavra-dp-socialno-kommunikativnye-tehnologii-suschnost-struktura-funkcii-statya_197c941406e.html.
4. Социальные технологии управления обществом: региональный уровень / под ред. Я. А. Маргуляна. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургской академии управления и экономики, 2010. – 463 с.
5. Наріжний Д. Ю. Аналіз політичних технологій та особливостей їх застосування в транзитивному суспільстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук / Д. Ю. Наріжний. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – 20 с.
6. Классики теории государственного управления: американская школа / Под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 800 с.
7. Соловьев А. И. Политология: Политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов. / А. И. Соловьев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2008. – 575 с.
8. Кочубей Л. О. Вибірчі технології: Навч. посіб. / Л. О. Кочубей. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2008. – 332 с.
9. Малкин Е. Политические технологии / Е. Малкин, Е. Сучков. – 2-е (7-е) стер. изд. – М.: Русская панорама, 2008. – 680 с.
10. Голобуцкий А. Технология e-government. Электронное правительство [Электронный ресурс] / А. Голобуцкий, О. Шевчук – Режим доступа до ресурсу: <http://capri.urfu.ru/e-government/e-government.htm>.
11. Кудрявцев О. Ю. Електронне врядування у контексті легітимації політичної влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук / О. Ю. Кудрявцев. – Харків: ХНПУ, 2015. – 22 с.
12. Колодій А. Ф. Концепція публічного (нового) врядування в її застосуванні до демократичних і перехідних систем [Електронний ресурс] / А. Ф. Колодій // Науковий вісник Вип. 10. «Демократичне врядування». – 2010. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.lvivacademy.com/visnik10/fail/Kolodij.pdf>.